

Informaatiolukutaidon opintosuunnitelmalla lisää laatua ja vertailtavuutta tutkintoihin

Anne Lehto

Suomen yliopistokirjastot käynnistivät vuonna 2004 yhteisen hankkeen, jonka tavoitteena on tuottaa informaatiolukutaidon opintosuunnitelma. Opetusministeriön rahoittamassa hankkeessa pyritään erityisesti toimintakaudella 2005-2006 tehostamaan yliopisto-kirjastojen tiedonhankinnan taitojen opettajien verkostotoimintaa, kehittämään opetusta, integroimaan tiedonhankintataitoja oppiaineiden opetukseen, tukemaan henkilökunnan pedagogista ja tietoteknistä koulutusta sekä luomaan konkreettisia apuvälineitä opetukseen.

Yliopistoissa toiminnan arviointiin on kiinnitetty entistä enemmän huomiota. Myös tiedonhankintataitojen/informaatiolukutaidon opetuksen tulee pystyä osoittamaan, mitä tuloksia sen avulla saavutetaan. Erityisesti oppimistulosten arviointiin tullaan kiinnittämään huomiota ja kehittämään osaamisen näyttämisen välineitä eri vaiheessa opintoja oleville opiskelijoille.

Tavoitteena on muodostaa verkostotyöskentelystä vakiintunut toimintatapa myös hankkeen päätyttyä. Suomen yliopistokirjastoilla on useita kehittämissyrymiä, mutta tiedonhankinnan opettajien verkostoa ei ole tähän saakka ollut.

Avain tiedonhaun kokonaisuuteen

Informaatiolukutaito voidaan lyhyesti määritellä kyvyksi etsiä, paikantaa, arvioida ja käyttää tehokkaasti tietoa. Kansainvälisen ISO 5127:2001 standardin "Information and documentation –Vocabulary" suomenkielinen käännös määrittelee informaatiolukutaidon tietoisuudeksi tiedon ja informaation sekä niihin liittyvien tiedonlähteiden mahdollisuuksista ja kyvyksi käyttää niitä (Tieto- ja dokumentointisanasto, 71).

ISO-standardin määritelmä merkitsee kirjastojen kannalta sitä, että tarvitaan jatkuvaa tiedotusta ja markkinointia käytettävissä olevista ja erityisesti uusista aineistoista ja palveluista.

Tietoisuus mahdollisuuksista ei kuitenkaan riitä. Lisäksi käyttäjien pitää pystyä itsenäisesti käyttämään aineistoja ja palveluja tehokkaasti silloin, kun he niitä tarvitsevat.

Taidon kehittyminen edellyttää harjoittelua ja runsaasti positiivisia oppimiskokemuksia. Nämä luovat opiskelijalle, tutkijalle tai opettajalle luottamusta heidän käyttämiinsä sovelluksiin ja palveluihin ja avartavat tietoisuutta tiedonlähteistä ja tiedonhankintaprosessista.

Kansainväliset informaatiolukutaidon osaamistavoitteet perustuvat American Library Associationin vuonna 2000 hyväksymään standardiin "Information Literacy Competency Standards for Higher Education" (American Library Association 2000). Amerikkalaisten standardien pohjalta on Australiassa muokattu ja julkaistu jo toinen painos dokumentista: Australian and New Zealand Information Literacy Framework.

Australialainen versio eroaa amerikkalaisista standardeista siinä, että australialaiset korostavat voimakkaasti elinikäisen oppimisen tarpeita ja tavoitteisiin on lisätty uutena asiana tiedonhallinta, ”The information literate person manages information collected or generated” (Bundy 2004, 18).

Kyky löytää luotettavaa tietoa nopeasti esimerkiksi päätöksenteon tueksi on todennäköisesti myös tulevaisuuden yhteiskunnassa olennainen ydintaito. Onhan informaatiolukutaitoa nimitetty jopa nykyihmisen henkiinjäämistaidoksi. Samalla on tiedostettava, että vain murto-osa olemassa olevasta aiheeseen liittyvästä tiedosta on löytynyt.

Vaikka informaatiolukutaito on tullut entistä tarpeellisemmaksi tietoverkkojen yleistymisen myötä, sisältyy siihen olennaisena osana myös tietoisuus painetuista lähteistä ja kyky käyttää niitä.

Valinta painetun ja elektronisen aineiston käytön välillä jätetään käyttäjälle itselleen silloin kun tarjolla ovat molemmat vaihtoehdot. Esimerkiksi painettu kirja on edelleen käytettävyydeltään tietyissä tilanteissa yliverlainen ”käyttöliittymä” vaikka sen väistymistä ennustettiin jo viime vuosituhannella.

Painetun aineiston käyttäjää ei pidä aliarvioida ”e-hyphen” rinnalla. Kirjastojen kannalta monien aineistoformaattien muodostaman hybridikirjaston ylläpitäminen on haastava kokonaisuus, jossa kokoelmien laatua ja palveluita tulee arvioida ensisijaisesti kokonaisuutena.

Informaatiolukutaito on opiskelutaitoa

Tiedon ja erityisesti elektronisten julkaisumuotojen lisääntyminen ovat johtaneet siihen, että tiedon hankinnan ja tietotekniikan taidoista on tullut tärkeitä osaamisalueita. Tämä näkyy myös yliopistojen opetussuunnittelussa, jossa painoa annetaan entistä enemmän opiskelijoiden opiskelutaidoille. Lisäksi useiden oppiaineiden painotus on siirtynyt kohti ongelmakeskeistä oppimista, mikä edellyttää opiskelijoilta itseohjautuvuutta (Poikela 2001).

Korkea-asteen opintojen keskeisenä tavoitteena on tehdä opiskelijoista informaatiolukutaitoisia. Maisteritason opiskelijoiden usein oletetaan omaavan pro gradu –työn tekemiseen tarvittavan kyvyn hankkia tietoa itsenäisesti ja analysoida suurehkoja tietomääriä. Jannica Heinströmin väitöskirjatutkimus kuitenkin osoittaa, että taidot vaihtelevat hyvin paljon, johtuen osittain persoonaan ja oppimistyyliin liittyvistä seikoista. (Heinström 2002.)

Korkeakouluissa tarvittavaan informaatiolukutaitoon sisältyvät olennaisesti myös tutkimuseettiset kysymykset. Viime aikoina on mediassa keskusteltu opiskelijoiden harjoittamasta plagioinnista, esimerkiksi leikkaa-liimaa -toiminnon käytöstä opintoihin liittyvissä harjoitustöissä. Uutisoinneissa on korostettu kiellettyä toimintatapaa sen sijaan, että niissä olisi muistutettu siitä, mikä on hyvän tutkimuskäytännön mukainen tapa toimia: viittaaminen toisten kirjoittamiin teksteihin on sallittua ja tieteen normaali toimintatapa kunhan lähde mainitaan.

Opetukseen yhtenäisyyttä suosituksella

Taustatietojen keräämiseksi hankkeessa toteutettiin huhtikuussa 2004 kysely yliopistokirjastojen informaatiolukutaidon opetuksen yhdyshenkilöille kirjastojen

tiedonhankinnan opetuksen ja tutkintorakenneuudistustilanteen kartoittamiseksi. Vastauksista koottu yhteenveto on luettavissa verkossa (<http://www.helsinki.fi/infolukutaito/hankeorganisaatio/kyselytulokset.doc>).

Yliopistokirjastojen vastauksista kävi ilmi, että hankkeelta toivottiin toisaalta yleisiä strategisia linjauksia ja tukea, toisaalta käytännön työvälineitä tiedonhankinnan opetukseen.

Hankkeen ohjausryhmä piti tärkeänä, että yliopistojen tutkintorakenneuudistustyötä tekeviä tahoja muistutetaan informaatiolukutaidon merkityksestä yliopisto-opiskelussa ja laati suosituksen yliopistoille informaatiolukutaidon oppiainesten sisällyttämiseksi uusiin tutkintorakenteisiin.

Suosituksen noudattaminen saman sisältöisenä kaikissa Suomen yliopistoissa edistäisi osaltaan tutkintojen vertailtavuutta ja opintosuoritusten siirrettävyyttä yliopistojen kesken, toisaalta haluttiin jättää suunnitelmaan riittävästi väljyyttä yliopistokohtaisille toteuttamistavoille

Suositus muokattiin yliopistokirjastojen johtajien kommenttien pohjalta ja se lähetettiin alakohtaisille tutkintorakenneuudistuskoordinaattoreille kesäkuussa 2004. Suoraa johtopäätöstä suosituksen vaikuttavuudesta yliopistoissa ei voida vetää, koska monet muutkin yliopistoissa meneillään olevat yhteistyöhankkeet ovat vaikuttaneet tiedonhankinnan opetuksen asemaan uusissa tutkintorakenteissa. Lisäksi monissa yliopistoissa ja tiedekunnissa tilanne uusien tutkintorakenteiden osalta on vielä joiltakin osin suunnitteilla.

Kirjastot ovat huolissaan resursseistaan tiedonhankinnan nykyistä kattavampaan opetukseen. Resurssikysymys voi olla joissakin yliopistoissa omalta osaltaan esteenä yhteistyölle kirjaston ja ainelaitoksen välillä.

Yliopistokirjastojen johtajilta marraskuussa saadun palautteen perusteella suurin osa vastanneista kirjastoista (11/13) oli sitä mieltä, että he olivat saaneet suosituksesta tukea yliopistonsa sisäisiä neuvotteluja varten. Käytännön toimeenpano on kuitenkin ratkaistava kunkin yliopiston sisällä, jossa myös neuvottelut resursoinnista käydään.

Hanke seuraa tilannetta yliopistoissa syksyllä 2005, jolloin Bolognan prosessin mukainen kaksiportainen tutkintorakenne otetaan käyttöön.

Yhteinen materiaali vaikeata toteuttaa

Yhteisen oppimateriaalitietokannan tuottamista ei käynnistetty ensimmäisenä hankevuotena, koska toisaalta yhteisen oppimateriaalin määrä todettiin pieneksi, jotta tietokannan toteutus olisi järkevää. Toisaalta yliopistokirjastot pitivät tärkeänä oppimateriaalin räätälöimistä omalle organisaatiolle sopivaksi.

Sopimuskäytäntöjen kirjo eri yliopistoissa sekä muilta hankkeilta saatu palaute (esim. TieDot-hanke sekä MatTa-projekti) ei tukenut oppimateriaalivarannon yksioikoista kehittämistä. Lisäksi yliopistoissa on meneillään sekä valtakunnallisia (kuten TieDot-hanke) että paikallisia (esim. HY:n Akateemiset Verkkotaidot -hanke) projekteja oppimateriaalin tuottamiseksi. Käynnissä on myös digitaalisen oppimateriaalin hallinnointiin liittyviä hankkeita, jotka täytyy ottaa huomioon esimerkiksi metadataratkaisuissa, jotta oppimateriaalivarannosta olisi hyötyä myös pidemmällä aikajänteellä.

Suunnittelija on ollut mukana suunnittelemassa HY:n tiedonhankinnan kouluttajien vertaisverkostona toimivan ns. opintorenaan opinto-ohjelmaa, jossa lähtökohtana on ollut koulutusten laajempi hyödynnettävyys. Niinpä vierailijaluennot ovat olleet avoimia muidenkin kirjastojen henkilökunnalle ja ne on videoitu ja sijoitettu hankkeen www-sivulle <http://www.helsinki.fi/infolukutaito/ajankohtaista.htm>, jossa ne ovat valtakunnallisen verkoston hyödynnettävissä.

Koulutusta kouluttajille

Hankkeessa on nostettu esiin kirjaston kouluttajien pedagogisten taitojen merkitys. Opetuksen ja kirjastojen kouluttajien määrän todennäköisesti lisääntyessä, kasvaa tarve pedagogiseen koulutukseen edelleen nykyisestä.

Tilanteen kartoittamiseksi kerättiin loppuvuodesta 2004 yhteen tietoja yliopistokirjastojen opetusta antavan henkilökunnan lukumäärästä sekä heidän pedagogisesta koulutustaustastaan. Vastaukset saatiin 26 yliopisto/tiedekuntakirjastosta noin 230 henkilön osalta.

Vastausten perusteella voidaan todeta, että kirjastojen kouluttajilla on melko monipuolista pedagogista koulutusta. Kasvatustieteen arvosanoja on kolmasosalla. TieVie (5ov) tai sitä vastaavan ope.fi II-koulutuksen on suorittanut joka neljäs tiedonhankinnan opettaja, muutamat myös laajemman ohjaajatason (10 ov) koulutuksen. Lisäksi noin 5 % tiedonhankinnan opetusta antavasta kirjastohenkilökunnasta on suorittanut opettajan pedagogiset opinnot ja opetusharjoittelun.

Vastauksista kävi yleisesti ilmi, että kouluttajina työskentelevät pitävät jatkuvaa kouluttautumista tärkeänä. Vain noin kolmanneksella ei ollut mitään pedagogista koulutusta. Monissa vastauksissa korostettiin käytännön kokemuksen tuomia valmiuksia, pelkkä teoreettinen koulutus ei ole riittävä.

Kooste kirjastohenkilöstön pedagogisesta koulutuksesta julkaistaan hankkeen verkkosivuilla. Uusi tiedonhankinnan opettajien koulutustarpeita pohtiva työryhmä jatkaa aiheen työstämistä.

Kansainvälistä ja kansallista verkostoitumista

Hanke on tehnyt yhteistyötä Eurooppalaisen EnIL-verkoston kanssa. Syksyllä 2004, 5.10.-31.12.2004 toteutettiin Suomen osalta kansainvälinen informaatiolukutaitoa mittaava verkkokysely. Kysely käännettiin hankkeessa suomeksi ja osittain hankkeen koordinoimana myös ruotsiksi Suomen ruotsinkielisten yliopistojen toimesta.

Kyseessä oli pilottikysely, jonka tarkoituksena on antaa palautetta jatkotyöskentelyä varten. Yhteiset oppisisällöt eri Euroopan maissa myös tiedonhankintataitojen/informaatiolukutaidon osalta ovat tutkintojen vertailtavuuden edellytys.

Kysely toteutettiin nyt ainakin 7 Euroopan maassa ja Suomesta siihen saatiin yhteensä 272 suomenkielistä ja 37 ruotsinkielistä vastausta. Kyselyn tiedotus ja markkinointi yliopistoissa toteutettiin kirjastojen IL-yhdyshenkilöiden kautta.

Varsinainen kyselylomake sijaitsi palvelimella Italiassa ja hankkeen suunnittelija toimi Suomen osalta kyselyn koordinaattorina. Kyselylomakkeen toiminnalliset virheet tulivat

esiin kyselyn alkuvaiheessa palautteena HY:n tietojenkäsittelytieteen laitoksen opettajalta ja niistä raportoitiin Italiaan.

Hanketta esiteltiin myös pohjoismaisen Nordinfolet-verkoston seminaarissa Växjössä 10.-12.11.2004. Yhteistyö pohjoismaisen Nordinfolet-verkoston kanssa on jatkunut informaatiolukutaitoon liittyvän kesäkoulun suunnittelussa.

Hanke oli mukana posteriesityksenä Valtakunnallisilla virtuaaliyliopistopäivillä vuonna 2004 ja se on alustuksena mukana workshopissa vuonna 2005 aiheena informaatiolukutaidon ohjaaminen. Hankkeen suunnittelija on osallistunut useisiin Suomen virtuaaliyliopiston järjestämiin työseminaareihin, joissa on pohdittu mm. Suomen virtuaaliyliopiston tulevaisuutta, TieVie –koulutuksen jatkoa sekä JOO-opiskeluun liittyviä kysymyksiä. Tilaisuudet tarjoavat mahdollisuuden tavata yliopistojen verkko-opetuksen kehittäjiä ja tuoda esiin yliopistokirjastojen näkökulmaa.

Helsingin yliopiston kokemuksista mallia

Hanke on mukana 15.9.2004 käynnistyneen Helsingin Yliopiston TVT-ajokorttiprojektin projektiryhmässä, jossa tavoitteena on kehittää pedagogisesti hyvin suunniteltu pääosin verkossa toteutettava TVT-opintokokonaisuus uusille opiskelijoille. Informaatiolukutaidon osuus (tiedonhankinnan perusteet) on mukana yhtenä moduulina.

Valtakunnallisen hankkeen intressinä ei ole tuottaa aineistoja vain HY:n kirjastoja varten vaan sen tarkoitus on hyödyntää tuotettua aineistoa myös laajemmin valtakunnallisella tasolla sekä saada kokemusta erilaisten pedagogisesti suunniteltujen lähtötasotestien ja näyttökokeiden toiminnallisuudesta erityisesti tiedonhankinnan taitojen mittaamisessa.

TVT-ajokorttiprojektissa käytetään sisällöntuotantotyökaluna HY:ssa kehitettyä ApuMattia, jonka osalta on esitetty kiinnostusta laajempaan hyödyntämiseen. ApuMatissa on käytössä Creative Commons-lisenssimalli. TVT-ajokortti on tulossa kaikkien HY:n 11 tiedekunnan opinto-ohjelmaan syksyllä 2005, joitakin ainelaitoksia lukuun ottamatta.

Informaatiolukutaidon arviointi

Opiskelijoiden käsitykset omasta informaatiolukutaidosta eivät välttämättä vastaa todellisuutta. Erityisesti sellaiset henkilöt, jotka ovat käyttäneet paljon tietokonetta saattavat kokea, etteivät he tarvitse kirjastojen tarjoamaa tiedonhankinnan opetusta, koska he löytävät niin runsaasti tietoa hakukoneilla ”netistä”. Itsearviointi ei välttämättä anna todellista kuvaa.

Roswitha Poll kertoi STKS:n laatuseminaarissa, että informaatiolukutaidon edistäminen on yksi niitä tuotoksia (output), joita voidaan mitata yliopistokirjastojen laadun arvioinnissa. Hän korosti kuitenkin, että opiskelijoiden oma arviointi informaatiolukutaidosta ei yleensä ole luotettavaa. Poll viittasi tutkimukseen, jonka mukaan 90 % opiskelijoista arvioi informaatiolukutaitonsa olevan asianmukaisella tasolla (adequate). Testitulanteessa osoittautui, että 53 % näistä opiskelijoista ylsi taidoissaan vain minimitasolle. (Poll 2005.)

Jotta opiskelijalle avautuisi, mistä informaatiolukutaidossa on kysymys, voi lähtötasotestaus olla tarpeen opiskelijan oman osaamisen ja sen puutteiden reflektoimiseksi.

Oppimistuloksia ja koulutustarpeita pohditaan työryhmissä

Miten oppimistuloksia tai opiskelijoiden lähtötasoa voitaisiin mitata? Tarve informaatiolukutaidon ja kirjastojen tiedonhankinnan opetuksen vaikutusten mittaamiseen on tiedostettu, mutta hankalaksi koettu asia yliopistokirjastoissa. Aihetta pohtimaan on perustettu uusi työryhmä, joka pohtii erityisesti informaatiolukutaidon osaamisen näyttämiseen liittyviä kysymyksiä.

Pedagogiikan asema kirjastotyössä ja kirjastojen tiedonhankintataitojen opettajien koulutustarpeet ovat toinen ajankohtainen teema, jota varten on oma työryhmänsä. Myös hyvien käytänteiden jakaminen ja integroinnin edistäminen ovat tämän ryhmän pohdittavina. Muutoin vertaisryhminä toimivien työryhmien työskentelyssä ovat mukana hankkeen suunnittelija ja opiskelijoiden edustajat.

Hankkeen www-sivut julkaistiin kesällä 2004 osoitteessa <http://www.helsinki.fi/infolukutaito/>. Sivustolle on koottu aineistoja ja linkkejä tarjolla oleviin tiedonhankinnan oppimateriaaleihin sekä muuta hyödyllistä tietoa ja linkkejä kansainvälisiin informaatiolukutaidon sivustoihin erityisesti kirjastojen tiedonhankinnan kouluttajia varten.

Lähteet

American Library Association. 2000. Information Literacy Competency Standards for Higher Education. Saatavilla: <URL: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/standards.pdf>>. (Luettu 5.2.2005).

Bundy, A. (toim.) 2004. Australian and New Zealand Information Literacy Framework: principles, standards and practice. 2. ed. Adelaide: Australian and New Zealand Institute for Information Literacy.
Saatavilla: <URL: <http://www.anziil.org/resources/Info%20lit%202nd%20edition.pdf>>.

Heinström, J. (2002.) Fast surfers, broad scanners and deep drivers: personality and information seeking behaviour. Diss.: Åbo Akademi University. Åbo: Åbo Akademi University Press.

Informaatiolukutaidon opintosuunnitelma –hankkeen www-sivut.
Saatavilla: <URL: <http://www.helsinki.fi/infolukutaito/>>.

Poikela, E. 2001. Ongelmaperustainen oppiminen yliopistossa. Teoksessa E. Poikela & S. Öystilä (toim.) Tutkiminen on oppimista – ja oppiminen tutkimista. Tampere: Tampere University Press, 101-117.

Poll, R. 2005. Assessing the Value of Academic Libraries [esitelmä]. STKS:n laatuseminaari. 14.1.2005. Helsinki. Saatavilla: <URL: <http://pro.tsv.fi/stks/tyoryhmat/laatu/helsinki.pdf>>. (Luettu 9.2.2005).

Tieto- ja dokumentointisanasto. 2004. SFS-ISO; 5127. Helsinki: Suomen standardisoimisliitto.

Anne Lehto toimii Suomen yliopistokirjastojen informaatiolukutaitohankkeen suunnittelijana
email. Anne.ma.lehto@helsinki.fi

